

УДК 61:811.31

DOI: 10.35254/bsu/2023.65.24

Дюшекеева А.

И.К. Ахунбаев атындагы Кыргыз
мамлекеттик медициналык академиясы**МЕДИЦИНАЛЫК АДИСТИКТЕРДИН СТУДЕНТТЕРИ ҮЧҮН ЛАТЫНЧА-
КЫРГЫЗЧА ОКУУ СӨЗДҮГҮН ТҮЗҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ****Кыскача мазмуну**

Макалада азыркы учурда медицинада латын тилинин ролу талданат жана медициналык адистиктердеги студенттер үчүн «Латын тили» дисциплинасы боюнча сөздүк-минимумун түзүүнүн өзгөчөлүктөрү каралат. Окуу сөздүгүнүн лексикалык материалын тандоонун критерийлери жана принциптери, тандоо тартиби жана булактары белгиленет, дисциплина боюнча лексикалык бирдиктердин көлөмү талданат, кесиптик багыттагы, илимий жана медициналык терминдерди адекваттуу түшүнүү үчүн маанилүү болгон лексиканы семантизациялоо чеберчилигинин этаптуу калыптанышы изилденет. Терминологиялык окуу сөздүгүн түзүүнүн негизги принциптери катары статистикалык, лингвистикалык жана методикалык принциптери алынып, ал эми маанилүү критерийлери болуп тематикалык, функционалдуулук, жыштык, интеграциялык жана эки тилдеги окшоштук критерийлери каралды.

Түйүндүү сөздөр: сөздүк-минимум, латын тили, терминология, лексикалык бирдиктер, тандоо принциби, тандоо критерийи, лексикалык материал.

Дюшекеева А.

Кыргызская государственная медицинская академия
имени И.К. Ахунбаева**К ВОПРОСУ О СОСТАВЛЕНИИ ЛАТИНО-КЫРГЫЗСКОГО УЧЕБНОГО
СЛОВАРЯ ДЛЯ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ****Аннотация**

В статье рассматривается место латинского языка в медицине и особенности составления словаря-минимума по дисциплине «Латинский язык» для студентов медицинских специальностей. Устанавливаются критерии и принципы, порядок и источники отбора лексического материала учебного словаря, рассматривается объем лексических единиц по дисциплине, изучается поэтапное формирование навыка семантизации лексики, что важно для адекватного понимания профессионально-ориентированных, научных и медицинских терминов. В качестве основных принципов составления терминологического словаря были рассмотрены статистические, лингвистические и методические принципы, важными критериями выделены критерий тематичности, частотности, интеграции и функциональности.

Ключевые слова: словарь-минимум, латинский язык, терминология, лексические единицы, принцип отбора, критерии отбора, лексический материал.

Dyushekeyeva A. K.

Kyrgyz State Medical Academy
named after I.K. Akhunbaev

TO THE QUESTION OF COMPILING A LATIN-KYRGYZ EDUCATIONAL DICTIONARY FOR STUDENTS OF MEDICAL SPECIALTIES

Abstract

The article is about the place of the Latin language in medicine and the features of compiling a vocabulary of “Latin language” discipline for students of medical specialties. The criteria and principles, the procedure and sources for selecting the lexical material of the educational dictionary are established, the volume of lexical units in the discipline is considered, the systematic formation of the vocabulary semantics skill, which is important for an adequate understanding of professionally oriented, scientific and medical terms, is studied. Statistical, linguistic and methodological principles were considered as the main principles of compiling a terminological dictionary, the criteria of thematic, frequency, integration and functionality are dedicated as important criteria.

Keywords: dictionary, Latin language, terminology, lexical units, selection principle, selection criteria, lexical material.

Медицинада латын тили анатомиялык, клиникалык жана фармацевтикалык терминологияда колдонулат. Латын тилин билүү дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндөгү дарыгерлерге бири-бирин оңой түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Латын тилин медицинада колдонуунун илгертен келе жаткан салты дүйнө жүзүндөгү медицина кызматкерлерин жана медициналык билимди унификациялоо үчүн бириктирүүчү фактор катары кызмат кылат [1, 47].

Латын тили биринчи курстун студенттери үчүн жаңы, мурда окутулбаган дисциплина, ошондуктан аны өздөштүрүүдө белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратат. Латын тили медициналык окуу жайда окуп жаткан студенттер үчүн эле эмес, кийинки кесиптик ишмердүүлүктө колдонуу максатында окутулат.

Латын тилин үйрөнүүдө терминдерди жаттоого өзгөчө көңүл бурулат. Дисциплинаны өздөштүрүү үчүн талап кылынган лексикалык минимумдун курамы (900 бирдик өлчөмүндө) узак мөөнөттө эсте кала тургандай терминдерди камтышы керек. Бул тематикалык мааниси, колдонулуш жыштыгы жана сөз жасоо принцибине ылайык тандалып алынган сөздөр жана термин-элементтер. Медициналык окуу жайларында латын тилин окутууда грамматикалык материалдын басымдуу бөлүгү колдонулбайт. Бул жерде анатомиялык терминдерди түзүү жана түшүнүү, ошондой эле рецепт жазуу көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн зарыл болгон аспектилер гана каралат.

Фармацевтикалык терминологияны билүү медициналык студенттер үчүн өтө маанилүү, себеби, фармацияда колдонулуучу дары-дармектердин номенклатурасын, айрым терминдердин аталыштарынын түзүлүштөрүн, дары жөнүндө белгилүү типтүү маалыматтарды алып жүрүүчү дары аталыштарынын курамындагы жыштык сегменттерин бөлүп алууну үйрөнүшөт. Мындан сырткары студенттер рецепт жазуу көндүмдөрүн, рецепттин түзүлүшүн, стандарттуу рецепттик сөз айкаштарын өздөштүрүшөт.

Клиникалык терминологияны үйрөнүүдө студент медициналык маанидеги терминдердин түзүлүшүнүн негизин түзгөн грек-латын тектүү термин элементтерин билүүсү зарыл. Клиникалык терминология «оорулардын алдын алуу, себебин аныктоо, оорулууларды текшерүү жана дарылоо ыкмалары менен байланышкан ар кандай предметтер, процесстер, кубулуштар ж. б.» камтыйт [2, 51]. Студенттер клиникалык терминдердин латынча-кыргызча жана кыргызча-латынча котормолорун аткара алышат, терминологиялык элементтерди түзүп, алардын жалпы маанисин түшүндүрүшөт; латын жана грек тилинин медициналык терминологиядагы жана жалпы медицинадагы ордун салыштыра алышат, патологиялык процесстердин, илимдин аталыштарын билдирген термин элементтерин, медицинанын тармактарын, изилдөө ыкмаларын латынча окуп, жаза алышат, операциялардын аталышын, дарылоонун ыкмаларын, организмдин функцияларындагы патологиялык өзгөрүүлөрдү жана физиологиялык процесстерди билдирген терминдерди кепте колдонууну үйрөнүшөт [3, 120]. Ушуга байланыштуу окуу сөздүгүн түзүү милдети келип чыгат.

Изилдөөнүн максаты. Тандоо принциптерин жана критерийлерин колдонуп, лексикалык минимум түзүү.

Окуу сөздүгүн түзүүнүн методикалык өзгөчөлүктөрү келечектеги дарыгерлерге системалуу ой жүгүртүүнүн негиздерин, өз алдынча билим алуу жөндөмдүүлүгүн калыптандырууга мүмкүндүк берет. Сөздүк түзүүдө окуу китептеринин тексттеринен терминдерди бөлүп көрсөтүү кыйынчылыгы келип чыгат. Бул жеке лексикалык бирдиктер термин гана эмес, ошол эле учурда жалпы лексикага тиешелүү экендиги менен байланыштуу.

Аналитикалык байкоо ишин жүргүзүүдө медициналык адистиктеги студенттер үчүн лексикалык бирдиктерди өздөштүрүүдө пайда болгон көйгөйлөртөмөнкүдөй тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди:

- студенттердин медициналык терминдерди өздөштүрүүгө болгон кызыгуусун жогорулатуунун алкагында программалык материалга кесиптик даярдоого багытталган жекече тапшырмаларды киргизүү зарылчылыгы;
- студенттерге өз алдынча жана аудиториялык иштерге багытталган жеке сөздүктөрдү жана башка методикалык материалдарды иштеп чыгууну сунуштоо (терминдерди өздөштүрүү үчүн көнүгүүлөр ж.б.);
- педагогикалык жамаатты медициналык терминологиядагы лексиканы өз алдынча толуктоого багыттоо;
- медициналык окуу жайларында программалык материалдарды өздөштүрүү үчүн керектүү лексиканы так бөлүп көрсөтүү керек.

Лексикалык материал жалпы илимий лексика, кесиптик терминология жана жалпы лексика болуп бөлүнөт. Ал эми программаны өздөштүрүү үчүн талап кылынган лексикалык бирдиктерди тандоо критерийи эки маселени чечүүгө байланыштуу:

1. тандоо бирдиктерин жана принциптерин аныктоо;
2. тандоо тартибин жана булактарын аныктоо.

Тандоо принциптери – бул лексикага баа берүүчү өлчөө белгилери жана көрсөткүчтөрү, ал эми белгилердин жана көрсөткүчтөрдүн мүнөзү боюнча бардык принциптерди өз ара байланышкан үч топко бөлүүгө болот:

- статистикалык принциптер;
- лингвистикалык принциптер;
- методикалык принциптер.

Лексикалык материалды тандоодо төмөнкү факторлорду: лексикалык материалдын окуу курсунун максаттарына жана шарттарына дал келишин, коммуникативдик максатка ылайыктуулугун (тандалган лексикалык материал программада талап кылынган сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө шарт түзүш керек), семантикалык маанисин, тандалып алынган лексикалык материалдын эффективдүүлүгүн, колдонуу жыштыгын эске алуу керек [4, 34].

Белгилүү методисттердин тажрыйбасын системалаштыруу менен биринчи курстун студенттеринен турган аудиториянын өзгөчөлүктөрүн эске алып, лексикалык минимумду түзүү үчүн сунушталган лексеманы тандоо принцибин жалпылоого болот:

- тематиканын актуалдуулугу боюнча;
- функционалдык өзгөчөлүктөрү боюнча;
- жыштыгы боюнча;
- интеграциялык өзгөчөлүктөрү боюнча;
- башка тилдердеги тил бирдиктери менен окшоштугу боюнча.

Тандоо тартиби төмөнкү критерийлер боюнча жүргүзүлөт.

Тематикалык критерийи - белгилүү бир тематикадагы сөздөрдү тандоо. Бул критерий И.В. Рахмановдун тизмесиндеги «белгиленген тематикага дал келүү» принцибине таандык [5, 129]. Тематикалык критерийдин негизинде медициналык адистиктердин студенттерине 1-курста латын тилин окутуу программасынын алкагындагы темалар жана багыттар (анатомиялык, фармацевтикалык, клиникалык) боюнча лексикалык бирдиктер тандалып алынды. Мисалы: *ligamentum alare* – канаттуу байламта; *processus alaris ossis* – сөөктүн канаттуу урчугу; *cartilago alaris minor* – кичине канаттуу кемирчек.

Функционалдуулук критерийи - лексикалык бирдиктердин негизги лингвистикалык мүнөздөмөлөрүнүн жыйындысын, атап айтканда: айкалышууну, семантикалык баалуулукту, стилистикалык нейтралдуулукту, сөз түзүү өзгөчөлүгүн, көп маанилүүлүгүн түшүнөбүз. Лексикалык бирдиктердин лингвистикалык мүнөздөмөлөрүн бир критерийге бириктирүүгө болот, анткени алар бири-бири менен тыгыз байланышта жана конкреттүү лексикалык бирдиктерди тандоодо дайыма бири-бирине дал келет.

Жыштык критерийи - лексикалык минимумду тандоо жыштык критерийине, б.а. лексикалык бирдиктин колдонулуш жыштыгына негизделет. Бул изилдөөдө төмөнкү лексикалык тармактар баса белгиленет: жалпы лексика, жалпы илимий жана техникалык лексика, жалпы медициналык терминология.

Интеграциялык критерийи – тандоо лексикалык бирдиктердин ар кандай адистештирилген окуу дисциплиналарына таандыктыгынын негизинде жүргүзүлөт. Бул критерий жогорку медициналык билим берүү системасында маанилүү негиз болуп саналган дисциплиналар аралык байланыштарды түзүү аркылуу системалык билимдерди калыптандырууга өбөлгө түзөт жана төмөнкү дисциплиналарды өздөштүрүүдө байкалат:

- Нормалдуу анатомия
- Гистология, эмбриология жана цитология
- Нормалдуу физиология
- Жалпы жана биоорганикалык химия
- Фармация жана башка клиникалык дисциплиналар

Интеграциялык критерий латын тилинде көптөгөн окшоштуктары бар кыргыз тилиндеги кесиптик жана терминологиялык мүнөздөгү лексемаларды тандап алууга мүмкүнчүлүк берет.

Эки тилдеги окшоштук критерийи - латын жана кыргыз тилдериндеги окшош лексемаларды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Медицинада кыргыз тилиндеги кесиптик терминдеринин көпчүлүгү латын тилине негизделгендигине байланыштуу эки тилдеги лексикалык бирдиктерди салыштыруу кыргыз тилинин медициналык лексикасын өздөштүрүү жагынан гана оң таасирин тийгизбестен, латын тилиндеги медициналык терминдердин жакшы өздөштүрүлүшүнө да салым кошо алат.

Медициналык адистиктер үчүн сөздүк-минимум бир нече катмарды камтыгандыктан, тандоонун айрым критерийлери лексикалык минимумду түзүүнүн өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтырылат; жалпы, илимий, илимий-техникалык лексиканы жана жалпы медициналык терминологияны тандоодо ар кандай булактар колдонулат. Жалпы медициналык терминологияны тандоо үчүн негиз катары: Анатомиялык терминдердин медициналык латынча-орусча сөздүгү; Медициналык терминологиянын латынча-орусча сөздүгү (10000 латын термини); Орусча-латынча медициналык сөздүк (1040 термин); Анатомия курсундагы латын терминологиясы; Жалпы медицинанын Оксфорд түшүндүрмө сөздүгү пайдаланылган

Жалпы илимий мүнөздөгү кеңири колдонулуучу лексиканы тандап алуу үчүн негиз катары медициналык адистиктер үчүн колдонулуп жаткан бир катар окуу китептери каралды. Лексикалык бирдиктерди тандоодо негизги болуп жыштык жана тематикалык критерийлери, ал эми көмөкчү катары интеграциялык жана функционалдуулук критерийлери тандалып

алынды. Латын жана кыргыз тилиндеги лексемалардын тематикалык окшоштук критерийи жаңыдан колдонулуп баштагандыгына байланыштуу, бул критерийге өзгөчө маани берилди. Критерийлерди колдонуу аркылуу медициналык адистиктердин 1-курсунун студенттерин окутуу үчүн лексикалык бирдиктердин корпусу түзүлдү. Анын негизин жалпы лексика, илимий - техникалык жана жалпы медициналык терминдер түздү.

Корутунду. Сөздүк-минимум келечектеги медицина кызматкерлерин окутуу ишин оптималдаштыруунун маанилүү каражаты болуп саналат. Иштелип чыккан лексиканы системалаштыруу методу медициналык профессионалдык терминологияны эффективдүү түшүнүүгө, изилдөөгө жана өздөштүрүүгө жана анын бирдиктеринин ортосундагы системалык мамилелерди түшүнүүгө өбөлгө түзөт. Медициналык адистиктердеги 1-курсунун студенттери үчүн тандалган окуу сөздүгүнүн корпусу медициналык лексиканы үйрөнүү үчүн негиз болуп бере алат деген ойдобуз.

Адабияттар

1. Столяров А.А. Латинский язык в контексте европейской культуры. М.: СГУ, 1998. – С. 47-50.
2. Латинский язык и основы медицинской терминологии: Учебник. –М.: ЗАО «ШИКО», 2007. лит. для студ. мед. вузов). ISBN 5
3. Чепель Т.Л. Интерактивные методы обучения в системе современного профессионального педагогического образования / Т.Л. Чепель // Педагогическое профессиональное в современном образовании: материалы
4. Международной научно-практической конференции (20-22 февраль 2006 г.) Ч. 2 / под науч. ред. Е.В. Андреевко с др.; Новосеб. гос. пед. ун-т. Новосибирск : НГПУ, 2006. С. 120-127.
5. Шубин Э.П. Лингвистические основы и общие принципы методики/ Э.П. Шубин. - Ч. I. – М., 1963. - С.34-35.
6. Рахманов И. В. Методика обучения немецкому языку. – М.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1956. 343 с.